

ΔΩΡΑ ΣΑΡΡΗ
ΓΡΑΠΤΗ ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2023

A. Βιογραφικά στοιχεία του φορέα της μαρτυρίας για να καταγραφεί η ανθρωπογεωγραφία και να βγουν κοινωνικά-πολιτικά συμπεράσματα

Γεννήθηκα στο Βόλο το 1954. Στο Βόλο επειδή εκεί επέλεξαν από κοινού να ζήσουν οι γονείς μου και να διοριστεί ο πολιτικός μηχανικός πατέρας μου στην τότε Υπηρεσία Εργείων Βελτιώσεων του υπουργείου Γεωργίας.

Ο πατέρας μου πήρε το δίπλωμά του από το ΕΜΠ μετά από διακοπή σπουδών και υποχρεωτική στράτευση, ήταν ο εμφύλιος. Η μητέρα μου με δημιουργική καλλιτεχνική ιδιοσυγκρασία και δεξιότητες ήθελε τη Σχολή Καλών Τεχνών αλλά οι γονείς δεν το επέτρεψαν, ήταν η εποχή. Το οικογενειακό περιβάλλον και των δυο γονιών μου ήταν πολιτικά συντηρητικό αν και κοινωνικά φιλοπρόοδο, οι ίδιοι οι γονείς μου όμως ήταν δημοκράτες και προοδευτικοί άνθρωποι. Γνωρίστηκαν και ερωτεύτηκαν στα Τρίκαλα Θεσσαλίας όπου ζούσε η μητέρα μου (εκεί είχαν εγκατασταθεί οι μετανάστες γονείς της επιστρέφοντας από το Μάντσεστερ Νιου Χέμσερ των ΗΠΑ όταν η ίδια ήταν σε προσχολική ηλικία, ακριβώς για να μάθουν τα παιδιά «ελληνικά γράμματα») και όπου ο πατέρας μου, γεννημένος στον Μεσενικόλα Καρδίτσας, πήγε στο γυμνάσιο και αργότερα έκανε όλη την στρατιωτική του θητεία στον στρατό, 2,5 χρόνια, ευτυχώς χωρίς να πάει στο μέτωπο του εμφυλίου. (Υποχρεωτική στράτευση στα μισά του τρίτου έτους στο Πολυτεχνείο. Και άλλα 2,5 χρόνια σπουδών μετά τη θητεία). Οι αναμνήσεις εκείνων των χρόνων της κατοχής και της απελευθέρωσης, οι βομβαρδισμοί, οι εκτελέσεις, οι αγχόνες -για τα Τρίκαλα μιλάμε-, οι πεινασμένοι, ο Εβραίος φίλος Καμόντο που εγκατέλειψε ο ίδιος το πατάρι - κρυψώνα φοβούμενος αντίποινα στην οικογένεια, οι αλλεπάλληλες επιτάξεις του νεόδμητου άνετου οικογενειακού σπιτιού της μητέρας μου από Ιταλούς, Γερμανούς, αργότερα η «φιλοξενία» Άγγλων και Αμερικανών (σύνδεσμοι κάποιοι στις αντάρτικες οργανώσεις) και οι συναντήσεις ηγετών της Αντίστασης στο ίδιο σπίτι στα κομβικά Τρίκαλα, οι περιγραφές της εντυπωσιασμένης έφηβης τότε μητέρας μου για τον πανύψηλο στα μάτια της υπασπιστή του Άρη με το πορτοκαλί κασκόλ να φυλάει το δωμάτιο της σύσκεψης, έχουν περάσει στην εικονοθήκη των οικογενειακών διηγήσεων: τα ακούγαμε ξανά και ξανά αντί για παραμύθια. Άλλες όψεις εκείνης της πραγματικότητας, όπως το σύντομο πέραςμα του πατέρα μου από την ΕΠΟΝ, τις έμαθα πολύ αργότερα.

Οι γονείς μου προσπαθούσαν για το καλύτερο, στο σπίτι μας υπήρχε βιβλιοθήκη και δισκοθήκη. Η σειρά του Γαλαξία, οι Ρώσοι κλασικοί... η μητέρα μου είχε μεγάλο θαυμασμό στη ρωσική κουλτούρα, για ένα διάστημα μάλιστα έκανε μαθήματα ρωσικής με τη Ρωσίδα οικογενειακή φίλη Ζίνα Ποταμιάνου.

Καλέσματα με σαμβάρι και πιροσκι και μπλινί, όταν δεν ήταν ακόμη γνωστά εδώ, είναι κι αυτά στις παιδικές αναμνήσεις. Μικρά διαμορφωτικά στοιχεία.

Πολύ περισσότερο επιδραστική η ιστορία των γειτόνων μας, της οικογένειας Μπάστη, που όλα τα αγόρια της ήταν δοσμένα στους κοινωνικούς αγώνες, στην Αντίσταση: ο Οδυσσέας Μπάστης, του ΕΜΠ κι αυτός, στέλεχος του ΚΚΕ, εξόριστος τότε στην Τασκένδη, ο Γιώργος που μόλις γλύτωσε την εκτέλεση...

Τις λεπτομέρειες των ιστοριών τις έμαθα και τις διάβασα πολύ αργότερα. Υπήρχε όμως στην οικογένεια αυτή ένα αίσθημα και μια ποιότητα που «μιλούσαν». Και βέβαια, μετά το στρατιωτικό πραξικόπημα, είχαμε τις οδηγίες από τους γονείς μας, εγώ κι η αδελφή μου: όποιος ρωτούσε για την οικογένεια των φίλων μας Μπασταίων εμείς δεν γνωρίζαμε τίποτα.

Είχαν προηγηθεί οι εκλογές και η αποστασία. Ξεχωριστή ανάμνηση: ξενύχτι για τα αποτελέσματα, οι γονείς όλης της παρέας στο ισόγειο γύρω από το ραδιόφωνο, τα παιδιά στον όροφο στρωματσάδα, δηλαδή ξάγρυπνα στο κεφαλόσκαλο, να χαιρόμαστε με τη χαρά των μεγάλων ή να θλιβόμαστε με ειδήσεις που δεν προμήνυαν καλό, χωρίς να καταλαβαίνουμε πολλά. Θυμάμαι πόσο ζορισμένος ένιωθε ο πατέρας μου, δουλεύοντας στο Δημόσιο όλα τα χρόνια της χούντας.

Τελείωσα το πρότυπο δημοτικό Κοραής, καλά γράμματα και καινούργιες τότε μέθοδοι διδασκαλίας, πήρα καλές βάσεις. Θυμάμαι όταν μας έστειλαν σπίτι νωρίτερα την ημέρα της δολοφονίας του Κέννεντι. Για το εξατάξιο τότε γυμνάσιο πήγα στην Ελληνογαλλική Σχολή Saint Joseph, έκανα ήδη γαλλικά τα δυο τελευταία χρόνια του δημοτικού -ο πατέρας μου πήγε υπότροφος στη Γαλλία δυο φορές, έκανε μαθήματα εκείνος, από κοντά κι εμείς. Θυμάμαι όταν μας έστειλαν σπίτι την ημέρα του πραξικοπήματος χωρίς πολλές εξηγήσεις. Μου έδωσε καλά εφόδια το σχολείο μου, επιπλέον εφάρμοζε μόνο τις απολύτως απαραίτητες εντολές της χούντας πχ υποχρεωτικό εκκλησιασμό. Κατά τα λοιπά και εκλογές κάναμε για προεδρείο στις μεγάλες τάξεις και θεατρικά έργα ανεβάζαμε χωρίς καθηγητική κηδεμονία, θυμάμαι τις Σοφολογιώτατες του Μολιέρου και την Αντιγόνη του Ανούιγ.

Το σχολείο μου δεν είχε πρακτικό τμήμα αλλά επειδή ήμουν καλή και στα μαθηματικά, δήλωσα, με την επιμονή κυρίως του πατέρα μου, Πολυτεχνείο. Προφανώς ήθελε το καλύτερο για μένα και ένιωθε ότι θα μπορούσε να με βοηθήσει αργότερα και επαγγελματικά, ίσως και να δουλεύαμε μαζί. Δεν θυμάμαι λεπτομέρειες για το μηχανογραφικό, η Σχολή Τοπογράφων προέκυψε τυχαία, όχι ως επιλογή, αλλά και χωρίς καμία υποτίμηση ή αίσθηση απαξίας. Τις σπουδές στο ΕΜΠ δεν τις μετάνιωσα ποτέ αν και η κλίση μου ήταν για κλασικές σπουδές. Μου πρόσφεραν έναν τρόπο σκέψης και οργάνωσης, νέα στοιχεία στον χαρακτήρα μου, σπουδαίες εμπειρίες και φιλίες μιας ζωής.

Έδωσα εξετάσεις στη Θεσσαλονίκη στα κτήρια του Πανεπιστημίου -εκεί εξετάζονταν οι μαθητές της Θεσσαλίας. Ισοβάθησα με τον τελευταίο επιτυχόντα και κατέφθασα στην Αθήνα όταν ανακοινώθηκαν οι επιλαχόντες.

B. Αναμνήσεις από την περίοδο έως τα γεγονότα του Πολυτεχνείου

Στην Αθήνα συνδέθηκα αμέσως με τη Θάλεια Μακρή που γνώριζα από τον Βόλο και τη Χαρά Τζαναβάρα, ήμασταν πολύ κοντά όλα τα χρόνια των σπουδών. Σε σύντομο χρονικό διάστημα τακτοποιήθηκα σε διαμέρισμα του παππού μου στου Ζωγράφου (χωρίς συγκάτοικο, μεγάλο πλεονέκτημα για τις συναντήσεις μας όταν είχαμε μάθημα στο κτήριο των Τοπογράφων στη νυν Πανεπιστημιούπολη) και γνώρισα την Άννα Καραγιαννάκη, τα άλλα κορίτσια του έτους μας και πολλά αγόρια. Ήμασταν σχετικά δεμένο έτος, οφειλόταν αυτό και στα ειδικά μαθήματα στου Ζωγράφου και στα μετέπειτα γεγονότα. Γρήγορα «αναγνωρίσαμε» ο ένας τον άλλο, διαμορφώθηκε ένας δημοκρατικός πυρήνας ας πούμε, που συνδέθηκε με τους τεταρτοετείς με δική τους πρωτοβουλία.

Έγιναν οι εκλογές, εμείς δεν είχαμε εγγραφεί, δεν ψηφίσαμε, εκλέχτηκε το ένα από τα δυο δημοκρατικά ΔΣ φοιτητικών συλλόγων στην Ελλάδα, το άλλο στους Χημικούς ΕΜΠ. Με ευθύνη του νεοεκλεγμένου ΔΣ μας, ορίστηκε το προεδρείο του έτους μας, οι πρωτεύσαντες Καραγιαννάκη και Βαβόλας, μέχρι να γνωριστούμε και να αναδείξουμε εμείς οι ίδιοι το προεδρείο μας. Η Άννα έγινε τότε και μέχρι σήμερα ο άνθρωπος αναφοράς του έτους μας, είναι η μνήμη μας και το...αρχείο μας, ο οργανωτικός εγκέφαλος πίσω από κάθε συνάντησή μας -τηρούμε ευλαβικά τις επετείους εισαγωγής στο ΕΜΠ και αποφοίτησης και πολύ το χαιρόμαστε (είμαστε εν αναμονή των 50 ετών από την αποφοίτησή μας). Οι ικανότητες, η συνέπεια, το φρόνημα της Άννας πολύ γρήγορα αναγνωρίστηκαν από τους μεγαλύτερους και το ΔΣ μας κι έτσι η Άννα ήταν πάντα εκείνη που τηρούσε τα πρακτικά στις συνελεύσεις και πήγαινε με χίλιες προφυλάξεις τα κείμενα των αποφάσεων στα ΝΕΑ, στο γραφείο του Μηνά Παπάζογλου, όπου εργαζόταν τότε και ο Θανάσης Σκαμνάκης. Ο άλλος άνθρωπος αναφοράς στο έτος μας ήταν η Χαρούλα Τζαναβάρα για τη συντροφικότητα, τη σεμνότητα, την αγωνιστικότητά της, για μένα ήταν η πιο στενή μου σχέση αυτά τα χρόνια. Όπου ήταν η Χαρούλα ήθελα να είμαι κι εγώ. Και οι δυο τους εξαιρετικές φοιτήτριες με βαθιά γνώση των θεμάτων, τότε και μετέπειτα (η Άννα από τους πρωτεργάτες της κατάρτισης του νέου προγράμματος σπουδών, συνδικαλίστρια, εκλεγμένη εκπρόσωπος, έμπειρη επαγγελματίας, από τους λίγους που γνωρίζουν τόσο καλά τα θέματα του Κτηματολογίου, εκτός από τις τεχνικές και στις δύσκολες νομικές πτυχές του. Η Χαρά, που επέλεξε να απασχοληθεί ως δημοσιογράφος, δεν εγκατέλειψε ποτέ τα θέματα πολυτεχνικού ενδιαφέροντος, πολεοδομικά, χωροταξικά, κτηματολογικά και άφησε μεγάλη παρακαταθήκη στο ρεπορτάζ των υπουργείων Υποδομών και Περιβάλλοντος. Θέματα που

παρουσίασε διαβάζονται και σήμερα, κάποια εξ αυτών προφητικά). Πολύ καλή φοιτήτρια και η φίλη μου Θάλεια Μακρή, που το σπίτι της, στην Ανδρέα Μεταξά 19-21 στα Εξάρχεια, ήταν ο καθημερινός τόπος συνάντησης για την προετοιμασία των συνελεύσεων όπου έπρεπε να απομονώνονται οι χουντικοί, για την κατασκευή υλικών για τις διαδηλώσεις, για να ανταλλάσσουμε νέα ή και απλώς να χαιρόμαστε ο ένας τη συντροφιά του άλλου όταν είχε διαμορφωθεί πια ο πυρήνας που κινούσε τα πράγματα στη Σχολή. Προτρέχω.

Το θέμα της πενταετίας και των επαγγελματικών δικαιωμάτων, η αναβάθμιση των σπουδών ήταν το εύφορο έδαφος για συσπείρωση και μαζική κινητοποίηση. Ενδιέφερε και συγκινούσε όλους.

Προσωπικά είχα ήδη φτιάξει το «μύθο» μου για τη Σχολή όπου είχα περάσει, δηλαδή κοινωνικός χαρακτήρας του επαγγέλματος, αναδασμοί, Κτηματολόγιο, αλλαγή του παραγωγικού μοντέλου της χώρας, νέες τεχνολογίες, γεωδαισία δορυφόρων, όλα αυτά. (Μας ενέπνεαν τα ειδικά μαθήματα και οι διδάσκοντες, πολλοί από τους οποίους συνέβαλαν συντεταγμένα στο να γίνει η Σχολή αυτό που είναι σήμερα. Προεξάρχων ο κοσμήτοράς μας Γιώργος Βέης, στον οποίο οφείλουμε πολλά ως Σχολή και κλάδος, πολλοί πολλά, και προσωπικά. Πρωτοπορούσε επιστημονικά αλλά και στις σχέσεις με τους φοιτητές και στην υποστήριξη στο αντιδικτατορικό κίνημα όταν χρειάστηκε. Άλλωστε φυλακίστηκε, είναι γνωστή η συμβολή του.)

Υπήρχε λοιπόν το έδαφος, υπήρχε η δημοκρατική πρωτοπορία, και η συναφής ευθύνη, με την εκλογή δημοκρατικού ΔΣ, όταν μια μέρα του Δεκεμβρίου 1972, στη μέση ενός από τα κοινά μαθήματα των πρωτοετών στο μεγάλο αμφιθέατρο Χημικών, μπήκε στην αίθουσα ο Γιάννης Αλαβάνος, Πρόεδρος του ΔΣ μας, και μας κάλεσε σε Γενική Συνέλευση στα γραφεία του Συλλόγου, στην κορυφή του κτηρίου των Μηχανολόγων -εξορία στον περιστερώνα- για θέματα της Σχολής. Το θυμάμαι σαν τώρα. Ήταν το πρόσωπο στο οποίο έκτοτε προσβλέπαμε. Γνωρίσαμε και τα άλλα μέλη του ΔΣ, τριτοετείς όπως τον Μάκη Ποταμιάνο και τεταρτοετείς όπως τον Μίμη Ανδρουλάκη τον Γιάννη Νυσταζάκη, τον Ηλία Κατωπόδη. Αποφασίστηκε αποχή από τα μαθήματα για την πενταετία και τα επαγγελματικά δικαιώματα -μετά και τα γεγονότα που ακολούθησαν, επιστρέψαμε στις τάξεις την άνοιξη αν θυμάμαι καλά. Η επόμενη περίοδος ήταν γεμάτη Συνελεύσεις και διαδηλώσεις. Κατεβαίναμε στο Πολυτεχνείο για να συμμετάσχουμε σ' αυτά. Όσα ακολούθησαν περιγράφονται αναλυτικά στο χρονολόγιο και στη μαρτυρία της Άννας που τα θυμάται αναλυτικά, είχε ενεργό ρόλο σε όλα. Ήμουν πάντα στις κινητοποιήσεις, χωρίς δεύτερη σκέψη. Ήμουν εκεί όπου έπρεπε να είμαι.

Ταυτόχρονα, συναναστροφές, μεσημέρια φαγητό στο εστιατόριο του ΕΜΠ, μετά καφές στο Μουσείο, Αλκυονίδες-Στούντιο, ταβέρνες στα Εξάρχεια με διαφορετικές κάθε φορά διευρυμένες συνθέσεις συμφοιτητών.

Και μετά τα πράγματα άρχισαν να δυσκολεύουν πολύ. Συνέλαβαν τον Νίκο Ρεβελάκη, έγινε η εισβολή στο Πολυτεχνείο, στρατεύτηκαν συνδικαλιστές - στελέχη του κινήματος από όλες της Σχολές, ήρθε ως συνέπεια η κατάληψη της Νομικής.

Η σύλληψη του Νίκου Ρεβελάκη προκάλεσε συγκίνηση ευρύτερα, όχι μόνο στη Σχολή. Ήταν αυτό που λέμε παιδί - παλληκάρι, έβγαινε πάντα μπροστά με την κρητική αποκοτιά του. Και ήταν πολύ ανησυχητικά όσο μαθαίναμε ή φανταζόμαστε. Με τη Χαρά πήγαμε να τον δούμε στο σπίτι του όταν βγήκε. Ένα σπίτι σιωπηλό, γεμάτο πόνο και αξιοπρέπεια. Πολύ βασανισμένος, ο Νίκος, τσακισμένος. Προσφερθήκαμε για ό,τι και φύγαμε. Πόσο κρίμα που η Χαρά δεν είναι εδώ, πόσα θα συμπλήρωνε. Πολύ πιο συνειδητά τα ζούσε όλα. Εγώ, περισσότερο από τα γεγονότα, παραθέτω εικόνες και συναισθήματα.

Με τη διακοπή της αναβολής και τη στράτευση των φοιτητών που είχαν πιο ανοιχτή δράση και ένα είδος άτυπης ηγεσίας στα γεγονότα, νιώσαμε το πλήγμα και στη Σχολή μας. Παρόλα αυτά στις 14 Φλεβάρη '73 έγινε η πρώτη παμφοιτητική καθαρά αντιδικτατορική συγκέντρωση στο Πολυτεχνείο. Έφοδος της αστυνομίας, συλλήψεις, παραπομπή 11 φοιτητών σε δίκη. Αθωώθηκαν τα παιδιά, έσπευσαν πολλοί επώνυμοι να καταθέσουν. Η Άννα, που είχε κληθεί ως μάρτυρας στη δίκη, αλλά δεν την άφησαν να καταθέσει, κινδύνεψε μάλιστα, αφηγείται στη μαρτυρία της πολύ παραστατικά τα γεγονότα αυτά και το κλίμα τρομοκρατίας στο δικαστήριο.

Θυμάμαι ότι εκεί κοντά χρονικά έκανε διάβημα στο χουντικό υπουργείο Παιδείας για να επιστρέψουν οι στρατευμένοι επιτροπή φοιτητριών, από τη Φιλοσοφική κυρίως.

Και ακολούθησε η κατάληψη της Νομικής. Μη οργανωμένη εγώ, χωρίς συγκεκριμένη κατεύθυνση, συμμετείχα καθημερινά στις κινητοποιήσεις. Κάναμε ακόμη αποχή, εννοείται, και δεν υπήρχε άλλο ημερήσιο πρόγραμμα, άλλη βούληση, παρά μόνο οι εκδηλώσεις αντιδικτατορικής διαμαρτυρίας. Έτσι πήγα και κλείστηκα στη Νομική χωρίς να γνωρίζω, το έμαθα μετά, ότι η κατεύθυνση εκείνη τη στιγμή, μετά τα αλλεπάλληλα χτυπήματα, ήταν να συμμετέχει καθείς στις κινητοποιήσεις του εκπαιδευτικού του ιδρύματος.

Η κατάληψη ήταν η μεγαλύτερη κίνηση ως τότε και η μεγαλύτερη εμπειρία. Γνώριζα κάποια παιδιά του Πανεπιστημίου από τις διαδηλώσεις, πρόσωπα αναφοράς, την Καρυστιάνη, τον Μπίστη και άλλους. Με αναγνώριζαν και εκείνοι, αισθανόμουν οικεία, αν και με στενοχωρούσε που δεν είχα συγκεκριμένα

καθήκοντα. Δεν ήμουν οργανωμένη, ήμουν και πρωτάκι. Όπως δεν είχα κάποια ευθύνη, απλώς παρακολουθούσα συζητήσεις και πηγαδάκια και φώναζα συνθήματα από τη ταράτσα. Δεν θα ξεχάσω ποτέ την άφοβη Ιωάννα με το μαύρο κρητικό κεφαλοδέσι, να φωνάζει τα συνθήματά μας σκαρφαλωμένη στο πεζούλι, στη γωνία της ταράτσας προς την Ακαδημία. Σαν ακρόπρωρο. Δεν θα ξεχάσω τα τρόφιμα που μας πέταγαν από τις απέναντι ταράτσες της Σόλωνος. Και βέβαια δεν θα ξεχάσω την ολονυχτία στην Ακαδημία εκείνων που ήρθαν να συμπαρασταθούν ανάβοντας κεριά. Την επόμενη μέρα βρέθηκε εκεί και η μητέρα μου -είχε καταφτάσει από το Βόλο ειδοποιημένη από συγγενείς, που διαπίστωσαν ότι το «παιδί» δεν είχε δώσει σημεία ζωής. Είμαστε πολύ δεμένη οικογένεια, υπήρχε συνεχής έγνοια, οπότε η απουσία εντοπίστηκε. Και όλοι βασίμως υποψιάστηκαν ότι θα βρισκόμουν εκεί όπου έπρεπε να είμαι. Μετά τις γνωστές διαπραγματεύσεις μας άφησαν να φύγουμε και επέστρεψα σώα και αβλαβής στο σπίτι για να διαπιστώσω ότι είχε χτυπήσει γενικός συναγερμός.

Την άνοιξη επιστρέψαμε στα μαθήματα. Πηγαίναμε στου Ζωγράφου για τα ειδικά μαθήματα και τις ασκήσεις πεδίου, δεθήκαμε μεταξύ μας περισσότερο. Στο μεταξύ, δε θυμάμαι ποια στιγμή, είχα γραφτεί στους εθνικοτοπικούς που έκαναν τότε εξαιρετική δουλειά συσπειρώνοντας στις δημοκρατικές διεκδικήσεις. Ήμουν μέλος σε δυο: στους Μάγνητες και στους Καρδιτσιώτες λόγω πατρικής καταγωγής.

Τον Ιούνιο και Σεπτέμβριο δώσαμε εξετάσεις, παραλίγο να χάσω τη χρονιά. Τελικώς εντάξει, αλλά το άχθος της Παραστατικής και Προβολικής Γεωμετρίας έμεινε να με τυραννά μέχρι το '75(;) οπότε και πέρασα τα μαθήματα έχοντας κάνει φροντιστήριο. Αστείο παραλειπόμενο: Χαρά, Θάλεια κι εγώ αναγκαστήκαμε να παρελάσουμε στην εθνική επέτειο με το ταγιεράκι-στολή του ΕΜΠ επειδή επί χούντας κινδύνευες να χάσεις τη χρονιά και λόγω απουσιών στη γυμναστική τα δυο πρώτα έτη. Ποια γυμναστική, ούτε συζήτηση, εν μέσω αποχής μάλιστα. Ελάχιστη αντίσταση-διαμαρτυρία: δεν κάναμε κλήση κεφαλής στους «επισήμους».

Το καλοκαίρι έμεινα στην Αθήνα, τα γεγονότα ήταν πυκνά. Δημοψήφισμα για το Σύνταγμα, αμνηστεία, συζήτηση για εκλογές. Βλεπόμαστε κυρίως με τη Χαρά. Το Σεπτέμβριο ήρθαν οι στρατευμένοι με άδεια, όλοι οι δικοί μας στο χακί κι ο Γιάννης Αλαβάνος στο μπλε, αεροπορία. Το γλεντήσαμε το γεγονός της άδειάς τους στο πατρικό του Γιάννη, είχαμε να τους δούμε από τον Φλεβάρη.

Μεγάλο γεγονός αυτή την περίοδο, όπως το αντιλαμβάνομαι, η διαδήλωση για τη Χιλή μετά το στρατιωτικό πραξικόπημα στις 11 Σεπτεμβρίου 1973 -κατέδειξε τη στενή σχέση του ελληνικού φοιτητικού αντιδικτατορικού κινήματος με τις διεθνείς εξελίξεις και εξεγέρσεις, η οποία έγινε πασιφανής με την κατάληψη του Πολυτεχνείου και κάποια συνθήματά της, όπως αναγράφηκαν στη πρόσοψη του ιδρύματος γύρω από τη μεγάλη είσοδο της Πατησίων και αποτυπώθηκαν στις ιστορικές φωτογραφίες.

Γ. Μαρτυρία για τα γεγονότα του Πολυτεχνείου

Στο πλαίσιο του μαρκεζινικού «ανοίγματος», το Νοέμβριο '73, ανεστάλη η διακοπή αναβολής στρατεύσης των φοιτητών και άρχισαν να επιστρέφουν σταδιακά.

Συγκλήθηκαν από τις εκλεγμένες φοιτητικές επιτροπές των Σχολών του ΕΜΠ γενικές συνελεύσεις με θέμα τα νέα μέτρα για την παιδεία της διορισμένης κυβέρνησης Μαρκεζίνη. Οι Τοπογράφοι συνήλθαμε την Τετάρτη 7 Νοέμβρη για μια διαδικασία με ξεχωριστή σημασία για μας και τη Σχολή: ο Ηλίας Κατωπόδης παρουσίασε ένα λεπτομερέςτατο πρόγραμμα πενταετών σπουδών-μαθήματα ανά έτος, ωρολόγιο πρόγραμμα, ασκήσεις, ομαδικές εργασίες πεδίου-προκαλώντας γενικό ενθουσιασμό και ομόθυμη έγκριση. Το θέμα των σπουδών και των επαγγελματικών δικαιωμάτων ουδέποτε εγκαταλείφθηκε από το ΔΣ και τους φοιτητές της Σχολής ακόμη και στις πιο τεταμένες και απαιτητικές στιγμές του αντιδικτατορικού κινήματος. (Στην ιστοσελίδα αυτή θα υπάρξει αναλυτικό θέμα για την πρόταση που παρουσιάστηκε εκείνο το Νοέμβρη και, επεξεργασμένη το 1976 από την επιτροπή καθηγητών-επιστημονικού διδακτικού προσωπικού-φοιτητών, υπό τον κοσμήτορα Γιώργο Βέη, έγινε το επίσημο πρόγραμμα πενταετών σπουδών).

Στις 14 Νοέμβρη οι εκπρόσωποι των φοιτητικών επιτροπών του Πολυτεχνείου ζήτησαν να γίνουν γενικές συνελεύσεις ανά Σχολή για να αποφασιστεί αποχή. Σ' αυτή τη Συντονιστική Επιτροπή οι Τοπογράφοι που ήμασταν στον περίβολο του ΕΜΠ γύρω στο μεσημέρι ορίσαμε δια βοής εκπροσώπους μας τους Γιάννη Νυσταζάκη και Μάκη Ποταμιάνο, μέλος του ΔΣ του φοιτητικού συλλόγου της Σχολής. Στη Γενική Συνέλευση αργότερα την ίδια μέρα αποφασίστηκε να μας εκπροσωπούν στη Συντονιστική και οι τρεις παρόντες στρατευμένοι τοπογράφοι Νυσταζάκης, Ποταμιάνος, Ανδρουλάκης -οι άλλοι τρεις Αλαβάνος, Σαριδάκης, Φραντζεσκάκης δεν είχαν επιστρέψει ακόμη με το προσωρινό απολυτήριο.

Το απόγευμα ήταν αποφασισμένο ότι θα προχωρούσαμε σε κατάληψη. Όλες οι πόρτες είχαν περιφρούρηση, οι πλαϊνές, Στουρνάρα και Τσοτίτσα, ήταν μόνιμα κλειδωμένες. Περιφρούρηση υπήρχε επίσης σε γραφεία, εργαστήρια. Παίρνονταν τα πρώτα οργανωτικά μέτρα, θυμάμαι τα ενωμένα σχεδιαστήρια-πρόχειρα υπνωτήρια, τον ορισμό επιτροπών για καθαριότητα κλπ. Για μένα προέκυψε πάλι το θέμα ότι δεν ήμουν οργανωμένη άρα δεν είχα κάποια συγκεκριμένη ευθύνη, ό,τι έβλεπα να γίνεται βοηθούσα. Τον περισσότερο χρόνο ήμουν μαζί με τη Χαρά Τζαναβάρα και τον Γιάννη Νυσταζάκη. Μετά το προηγούμενο της κατάληψης της Νομικής και τον οικογενειακό γενικό συναγερμό, κάποια στιγμή πριν κλείσει η πόρτα της Πατησίων για τη νύχτα, γύρισα στο σπίτι.

Επέστρεψα στο Πολυτεχνείο την Πέμπτη 15 Νοέμβρη πρωί πρωί. Σε λίγο άρχισε να μαζεύεται κόσμος έξω από τα κάγκελα. Μάθαμε για τον ραδιοφωνικό σταθμό -ήταν πρωτοποριακό το εγχείρημα να χρησιμοποιηθεί ένα τέτοιο μέσο για να πολλαπλασιαστεί το μήνυμα. Βρήκα ένα συνεργείο αρχιτεκτόνων και σπουδαστών της Καλών Τεχνών που σχεδίαζαν γελοιογραφίες και σκίτσα μαζί με τα συνθήματα και τα εκτύπωναν στον πολύγραφο. Μοιράζονταν στη συνέχεια στον κόσμο και στα διερχόμενα, ακόμη, λεωφορεία και τρόλεϊ. Δούλεψα μαζί τους, μετά βγήκα για λίγο στην Πατησίων. Ο κόσμος είχε πολλαπλασιαστεί. Πολλά νέα παιδιά, μαθητές και εργάτες, το έβλεπες. Όπως και στη Νομική, έφερναν τρόφιμα και τσιγάρα. Μαζεύτηκαν πολλά πράγματα, τα βρήκαν και τα κινηματογράφησαν μετά την εισβολή. Έμεινα με τα παιδιά από τη Σχολή μας, τριγύρισα σε όλους τους χώρους, κάθισα περιφρούρηση στις πόρτες. Υπήρχε κούραση από το ξενύχτι, έξαψη, ενθουσιασμός και μια ανησυχία: πώς θα εξελιχθεί, πώς θα τελειώσει όλο αυτό; Ήδη η Νομική έμοιαζε αρκετά μακρινή. Το βράδυ γύρισα και πάλι σπίτι.

Πρωί Παρασκευής 16 Νοέμβρη, η ένταση ήταν πια απτή. Πολύς ο κόσμος μέσα και έξω από το Πολυτεχνείο. Στο κτήριο Γκίνη γινόταν γενική συνέλευση εργατών. Έκπληξη και ενθουσιασμό προκάλεσε η άφιξη των Μεγαρέων που διαμαρτύρονταν για την κατασκευή των διυλιστηρίων. Εκπρόσωποι της Συντονιστικής έδιναν συνεντεύξεις σε ξένους δημοσιογράφους. Δεν θα ξεχάσω τη στιγμή που από τον όροφο της Αρχιτεκτονικής είδα στο δάπεδο του εσωτερικού αίθριου τη λέξη ANTI-ΕΦΕΕ. Ήμουν ξανά με τη Χαρά και τον Γιάννη Νυσταζάκη. Και ήξερα ότι οι άνθρωποι στους οποίους προσέβλεπα ήταν ενταγμένοι στην ANTI-ΕΦΕΕ.

Κατά το μεσημέρι πήγα με τη Χαρά σε φαρμακεία να ζητήσουμε φάρμακα: όχι για την περίπτωση πυροβολισμών και θυμάτων, αυτό δεν υπήρχε ακόμη στο μυαλό μας, απλά πράγματα, παυσίπονα διαφόρων ειδών, αντιβιοτικά, αντιόξινα. Βρήκαμε ανταπόκριση, σε ένα φαρμακείο κυρίως. Επέστρεψα μετά από χρόνια για να πω στα παιδιά των ιδιοκτητών, που είχαν πια αναλάβει, ότι οι γονείς τους μας βοήθησαν τότε. Και με το βλέμμα και με την καλοσυνάτη συμπεριφορά.

Όταν βράδιασε, έμαθα ότι θα αμπαρωνόταν και η πόρτα της Πατησίων. Βγήκα για να πάω σπίτι ακολουθώντας την πορεία Εξάρχεια - Ακαδημίας. Εκείνη τη στιγμή δεν ήξερα τι γινόταν έξω, ότι είχαν αρχίσει οι πυροβολισμοί. Πολύ αργότερα πληροφορήθηκα για τους νεκρούς και τραυματίες ακριβώς στη διαδρομή αυτή. Αντιλήφθηκα την κατάσταση όταν έφτασα στο σπίτι και άνοιξα το ραδιοφωνάκι στη συχνότητα του ραδιοσταθμού του Πολυτεχνείου. Ήθελα να χτυπιέμαι στους τοίχους.

Μόλις ξημέρωσε, κατέβηκα στο Πολυτεχνείο, στην Πατησίων. Από το απέναντι πεζοδρόμιο, είδα την πεσμένη πόρτα, αστυνομικούς(;) να ρίχνουν νερό με μεγάλες μάνικες για να ξεπλύνουν τα αίματα. Είχα την παρόρμηση να πάω εκεί, χωρίς να ξέρω τι θα έκανα. Δεν πρόλαβα βέβαια, με έδιωξαν κακήν κακώς, αναρωτώμενοι και οι ίδιοι, υποθέτω, τι είδους περιέργεια μπορούσε να φέρει κάποιον εκεί, όταν όλοι

ήξεραν ότι είχε κατέβει και εισβάλει ο στρατός. Μη έχοντας αίσθηση κινδύνου, πήγα κατευθείαν στο σπίτι της Θάλειας στην Ανδρέα Μεταξά, σπίτι που η Ασφάλεια ήξερε πολύ καλά και παρακολουθούσε. Δεν θυμάμαι αν ήρθε και κάποιος άλλος εκεί, θυμάμαι μόνο την αγωνία για φίλους και γνωστούς, ιδιαίτερα για τη Μαρία Δαμανάκη.

Γύρισα στον Ζωγράφου. Ήταν περίπου η ώρα που έχασε τη ζωή του κοντά στην πλατεία Γαρδένιας ο μικρότερος, πεντάχρονος νεκρός των γεγονότων του Πολυτεχνείου, Δημήτρης Θεοδωράς, από το όπλο ενός σκοπευτή στον Άγιο Θεράποντα. Στα 50 και 100 μέτρα από το σπίτι μου.

Δ. Επόμενο διάστημα - η ζωή στη Σχολή μέχρι τη μεταπολίτευση - προσωπικές διαδρομές

Το Πολυτεχνείο έμεινε κλειστό για το επόμενο διάστημα. Με την επιμονή των γονιών μου πήγα στο Βόλο. Εκεί είδα την εκπομπή που είχε μαγνητοσκοπήσει ο Μαστοράκης στο ΚΕΒΟΠ, με τις δήθεν «ελεύθερες» συνεντεύξεις κρατουμένων φοιτητών.

Στις 25 Νοέμβρη 1973 έγινε το πραξικόπημα του Ιωαννίδη. Ήταν η μέρα που γυρνώντας σπίτι μας από κάποια δουλειά, είδα ένα άγνωστο ποδήλατο στην είσοδο και βρήκα άνδρα της Ασφάλειας να με περιμένει. Πήγαμε στην Ασφάλεια περπατώντας αμφότεροι, εκείνος σπρώχνοντας και το ποδήλατο. Ελληνική επαρχία. Μου ζήτησαν να τους πω τι ξέρω για τα γεγονότα και για τα κεντρικά πρόσωπα, δυο από αυτούς κατά σειρά, ο ένας βγάζοντας το όπλο του από το συρτάρι. Φαιδρότητες. Με ρώτησαν συγκεκριμένα για το σπίτι της Ανδρέα Μεταξά: ήξεραν τα πρόσωπα που μπαινόβγαιναν και τις μεταξύ τους σχέσεις, ήταν φανερό ότι είχαν δαπανήσει αρκετές εργατοώρες στην παρακολούθηση. Ζήτησαν και γραπτή κατάθεση, οπότε επωφελήθηκα από την κλασική μου παιδεία για να τους αφήσω ένα πόνημα στην αρχαϊζουσα, για γέλια: Διελθούσα έμπροσθεν του Ιδρύματος περί λύχνων αφάς είδον πλήθος κόσμου...κατόπιν αυτού απήλθον κλπ. Με άφησαν εννοείται, βγαίνοντας βρήκα τον πατέρα μου που είχε έρθει ανήσυχος να με γυρέψει. Μια βδομάδα μετά, το καθεστώς Ιωαννίδη ξήλωσε την ηγεσία του αστυνομικού τμήματος, μεταξύ άλλων επειδή στην ταράτσα του υπήρχε μια ωραιότατη φυτεία κάνναβης. Επέστρεψα στην Αθήνα. Το Πολυτεχνείο ήταν ανοιχτό. Στις 17 Δεκέμβρη 1973 μια μικρή σχετικά ομάδα, κάποιες δεκάδες, μαζευτήκαμε μπροστά στη πόρτα της Πατησίων από τη μέσα μεριά και φωνάξαμε μερικές φορές τα συνθήματά μας. Αντί για μνημόσυνο.

Όταν γυρίσαμε στα μαθήματα μετά τις γιορτές, η ατμόσφαιρα ήταν πολύ βαριά. Οι ασφαλίτες αλώνιζαν κι εμείς αποφεύγαμε κάθε εκδήλωση. Τη γενικότερη κατάσταση βάρυνε περισσότερο η είδηση για το «χτύπημα του Φλεβάρη» και τη σύλληψη στελεχών του ΚΚΕ. Ανάμεσά τους και η νεότατη Νάντια Βαλαβάνη.

Στη διάρκεια των εξετάσεων της προόδου, εμφανίστηκε ο Γιάννης Μαρούκης που μέχρι τότε κρυβόταν, ήταν άλλωστε περιφρουρημένο μέλος της ΚΝΕ. Με τρόμο είδαμε ότι βιάστηκε να δώσει την κόλλα του, χωρίς να μας περιμένει να βγούμε από την αίθουσα μαζί. Όταν βγήκαμε άρον άρον, τον είχαν ήδη πάρει οι ασφαλίτες.

Δεν θυμάμαι ποτέ ακριβώς, πριν ή μετά, φιλοξένησα στο σπίτι του Ζωγράφου τη Χαρά Τζαναβάρα και τον Γιάννη Νυσταζάκη. Προσπαθούσαμε όλοι να φυλαχτούμε και να προφυλάξουμε. Οι νύχτες ήταν βασανιστικές, κάναμε ασκήσεις προσομοίωσης για το χειρότερο. Οι ημέρες ήταν γεμάτες ανησυχία και φόβο για την τύχη όσων είχαν συλληφθεί. Μαθαίναμε ελάχιστα, από τα επισκεπτήρια συγγενών.

Κύλησε ο καιρός, δώσαμε εξετάσεις, ενώ ταυτόχρονα πληροφορηθήκαμε ότι δημοσιεύτηκε στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης το Προεδρικό Διάταγμα που καθιέρωσε την πενταετία σπουδών στη Σχολή Τοπογράφων. Θα εφαρμοζόταν από το επόμενο ακαδημαϊκό έτος.

Γύρισα στο Βόλο. Η επιστράτευση μας βρήκε στη Σκόπελο με τη μητέρα και την αδελφή μου. Επιστρέψαμε αμέσως στο Βόλο, εγώ σύντομα στην Αθήνα.

Ελευθερώθηκαν οι κρατούμενοι, έγιναν εθνικές εκλογές και δημοψήφισμα για το Πολίτευμα. Οι φόβοι όμως για νέο πραξικόπημα δεν είχαν εκλείψει: θυμάμαι ότι χρειάστηκε ένα βράδυ να μείνει σπίτι μου ο Γιάννης Μαρούκης ως μέτρο προφύλαξης.

Η διαδήλωση για την πρώτη επέτειο του Πολυτεχνείου ήταν μεγαλειώδης. Και συγκινητική. Τότε, στις αρχές της μεταπολίτευσης, είδαμε όλοι το οπτικό υλικό για τα γεγονότα του Πολυτεχνείου. Τότε διαβάσαμε στα αλληπάλληλα αφιερώματα ημερήσιου και περιοδικού Τύπου τον κατάλογο νεκρών και τραυματιών, τις περιγραφές για τα βασανιστήρια που είχαν υποστεί οι φίλοι και σύντροφοί μας στην Ασφάλεια και στο ΕΑΤ-ΕΣΑ.

Ε. Επόμενα χρόνια

Τα επόμενα δυο χρόνια ολοκλήρωσα τις σπουδές στη Σχολή -η ομάδα της διπλωματικής στην Οδοποιία περιλάμβανε την Άννα Καραγιαννάκη και τον Κώστα Λιακόπουλο. Αποφοίτησα το 1976.

Ήδη, από τον Μάιο του ίδιου έτους εργαζόμουν στο διεθνές ρεπορτάζ του Ριζοσπάστη. Το πεπρωμένον φυγείν αδύνατον.

Δεν εργάστηκα ποτέ ως Τοπογράφος. Διατήρησα όμως στενή σχέση με τους ανθρώπους και τη θεματολογία.

Το έτος μας, η σειρά 1972-1976, κράτησε επαφή, εις ανάμνηση και των καλών γενικά σχέσεων που είχαμε τα χρόνια των σπουδών: πρώτη συνάντηση το 1992 στα εικοσάχρονα της εισαγωγής μας στο ΕΜΠ, δεύτερη το 1996 στα εικοσάχρονα της αποφοίτησης. Και πάει λέγοντας. Τελευταία συνάντηση το

2022, 50 χρόνια από την εγγραφή μας στη Σχολή Αγρονόμων Τοπογράφων Μηχανικών ΕΜΠ. Όλα αυτά τα χρόνια, ο πιο κοντινός μου άνθρωπος από τη Σχολή και όχι μόνο είναι η Άννα Καραγιαννάκη.

Πόσο πιθανές είναι ανάλογες με το Πολυτεχνείο εξεγέρσεις στο μέλλον; Ας ελπίσουμε ότι δεν έχει εκλείψει το περιθώριο θετικών εκπλήξεων σε μια εποχή μειούμενων προσδοκιών. Αλλά και υψηλών διακινδυνεύσεων.

«Να διεκδικήσεις το παρελθόν με δύναμη, χωρίς νοσταλγία, χωρίς ντροπή, να το διεκδικήσεις για να το ελευθερώσεις, να κάνεις το παρελθόν όχι χρόνο αλλά χώρο, μια χώρα πιο πλούσια, πιο παράξενη, πιο ξένη...Πώς θ' αλλάξεις το μέλλον αν δεν αλλάξεις πρώτα το παρελθόν. Πώς θα δημιουργήσεις αυτό που θες να δεις αν δεν δημιουργήσεις αυτό που ήδη είδες. Πώς θα πας εκεί έξω αν δεν πας πρώτα εδώ έξω;» («Πες της», Χρήστος Οικονόμου, εκδ. ΠΟΛΙΣ). Αυτό μάλλον προσπαθούμε να κάνουμε σε τούτη την ιστοσελίδα.